

УДК 908:37.026

ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД СТАНОВЛЕННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПРИНЦИПУ НАВЧАННЯ

Чернов Б.О.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

Прошло майже 40 років, як було теоретико-методологічно обґрунтовано краєзнавчий принцип навчання як принцип дидактики, з'явилися наукові статті в часописах. Вважалося, що як вчителі, так і методисти, скориставшись наявними науковими знаннями, вже не будуть плутати такі терміни як «краєзнавство на уроках», «краєзнавчий підхід», «краєзнавчий принцип». Як показує аналіз сучасних публікацій, усе залишилось як і було – плутанина. Тому виникла потреба ще раз звернутись до історії становлення краєзнавчого принципу навчання.

Ключові слова: краєзнавчий принцип, краєзнавчий підхід, краєзнавство, дидактика, навчання, підміна понять.

Постановка проблеми. Методисти географії намагались знаходити найкращі варіанти навчання географії на основі краєзнавчих матеріалів, але теоретичне обґрунтування сутності цього процесу почало спеціально розроблятися тільки у 50-х роках, коли з'явилися реальні наукові передумови. Цьому сприяло обґрунтування краєзнавчої основи шкільної програми з географії (як і з інших шкільних предметів) і поява цілого ряду методичних робіт. Проте, краєзнавчий принцип до цих пір не має теоретико-методологічного обґрунтування, що спонукало до дослідження цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування краєзнавчого принципу у навчанні географії з різним ступенем повноти висвітлювалось у працях Ю.Г. Барішевої [2], Т.П. Герасимової [4; 6; 8], П.В. Іванова [13; 14], В.А. Кондакова [17], І.С. Матрусова [21; 22; 23], І.І. Самойлова [31], А.З. Сафіулліна [32; 34], К.Ф. Строева [39; 40; 41], М.М. Ельдарова [48; 49] та ін.

У подальшому сутність і значення краєзнавчого принципу збагачувались і поглиблювались в окремих дослідженнях. Так, П.В.Івановим проведено дослідження застосування краєзнавчого принципу за циклами навчальних предметів [13], в статтях інших авторів розкривалося значення краєзнавчого матеріалу [14; 24], навчання географії із застосування краєзнавчого принципу [34], формування окремих понять [2], значення його у системі профорієнтаційної роботи з географії [45]. Застосування краєзнавчого принципу в навчанні географії в педагогічних інститутах [37, с. 30], відображена в інститутських програмах з педагогіки [15].

Вважається, що за такої уваги до краєзнавчого принципу повинно б бути вироблене єдине розуміння його сутності і застосуванні у навчанні як в загальній дидактиці, так і дидактиці географії. Проте, краєзнавчий принцип до цих пір навіть не згадується у жодному підручнику з педагогіки [13; 27; 28; 29; 30] і дидактики [11; 35; 42; 43; 44].

Це й призвело до того, що серед методистів-географів і вчителів нема єдиної думки про сутність і підпорядкування таких основопологаючих краєзнавчих понять, як «шкільне географічне краєзнавство», «навчальне географічне краєзнавство», «краєзнавчий принцип», «краєзнавчий підхід», що, заважає теоретичному і методично-

му обґрунтуванню сутності цих понять і застосуванню їх на практиці для дійсного підвищення ефективності навчання географії. Уточнення наукової термінології в цих умовах – «не гра в дефініції», а найважливіша справа для розвитку дійсно наукової теорії» [1, с. 120].

Взаємозаміна вище названих основних краєзнавчих понять пов'язана з недостатньо точним і повним відображенням в їх визначеннях методологічної сутності. Це й спонукало з'ясувати теоретико-методологічну сутність краєзнавчого принципу навчання.

Метою дослідження є проведення бібліографічного огляду становлення краєзнавчого принципу навчання, а **завданнями** – підбір відповідних літературних джерел, їх аналіз та обґрунтування методологічної сутності краєзнавчого принципу навчання.

Виклад основного матеріалу. Необхідність в термінологічній упорядкованості краєзнавчих термінів, яка сприяла б ясному розумінню пропонує методистами і вчителями методичних рекомендацій для реалізації їх на практиці, вчителі очікували давно. Так, ще у 1962 р. вчитель Г.Ф. Чистоклетов писав, що вчителі в практиці легко замінюють одне краєзнавче поняття іншим, пояснюють одне й те саме педагогічне явище різними поняттями і закликав теоретиків методистів внести ясність у це питання [47, с. 61]. Подібні призыви звучали й через 20 років. Так, В.М. Герасимчук в рецензії на посібники з краєзнавства А. З. Сафіулліна (1979) і М. Ю. Костриці (1979) писав: «Необхідно також уточнити поняття «краєзнавство», яке застосовується обома авторами у різних значеннях – то як принцип, то як засіб навчання» [9, с. 75].

Взаємозаміна названих понять відмічається і в методичній літературі. Вчителі і методисти краєзнавство розуміють як краєзнавчий метод навчання географії [29, с. 4], або одним з методичних засобів навчання [33, с. 53] чи як основа підготовки майбутніх вчителів географії.

Змішування понять «краєзнавство» і «краєзнавчий принцип» продовжувалось. Наприклад, І.Н. Ізосімов спочатку стверджує, що «краєзнавство є принципом дидактики» [16, с. 12], а далі підкреслюється, що вчитель повинен застосовувати «принцип краєзнавчого підходу до навчання і виховання учнів» [16, с. 15]. А наприкінці

посібника автор робить неочікуваний висновок, відносячи краєзнавчий принцип до форм навчання [16, с. 138]. Аналогічно пише у посібнику й М.Ю. Костриця, відмічаючи, що «одним з важливих засобів, що сприяє зв'язку теоретичних знань з практикою, з оточуючою дійсністю є *шкільне краєзнавство, яке з методичного прийому перетворилось в загально педагогічний принцип*» [18, с. 4; *курсів* – Б. Ч.].

Наче підводячи підсумки сказаному, В. А. Кондаков у свій час зазначив: «Отже, шкільне краєзнавство – не окрема наука, не окремий навчальний предмет, не науковий і не навчальний метод. Що ж в кінці-кінців, являє шкільне краєзнавство у навчально-педагогічному відношенні?» – запитав він і категорично стверджував: «Ми розуміємо *шкільне краєзнавство тільки як локальний принцип...* Усяке інше розуміння шкільного краєзнавства не сприяє розвитку, а скоріше обмежує використання його у шкільному житті» [17, с. 96, 101]. Авторитетна заява відомого вченого на довгі роки приречило шкільне краєзнавство бути тільки краєзнавчим локальним принципом.

Як слідує з аналізу літератури, змішували поняття «краєзнавство» і «краєзнавчий принцип» багато авторів. Для періоду з 1950 по 1980 рр. найбільш характерні публікації, в яких говориться одночасно і про краєзнавство і про краєзнавчий принцип без чіткого їх розмежування, коли одне поняття вільно підміняється іншим.

Разом з тим, методисти-географи зазначають, що найслабкішою ланкою залишається недостатнє обґрунтування і розробленість методів і прийомів здійснення краєзнавчого принципу навчання, що «на цей бік поки що ні педагогіка, ні часткові методики не звернули серйозної уваги» [3, с. 94].

У той же час, вперше в методиці навчання географії ще у 1963 р. чітко і ясно визначення краєзнавчого принципу навчання дав І.С. Матрусов. Спочатку він пише: «Під краєзнавчим принципом розуміється вивчення краєзнавчого матеріалу і використання у навчанні географії різноманітних географічних відомостей про

факти і явища оточуючої місцевості, які відомі учням» [20, с. 3], а пізніше в іншій праці остаточно формулює визначення принципу: «Під краєзнавчим принципом розуміється встановлення у процесі навчання асоціативних зв'язків між відомими учням фактами з оточуючої їх дійсності і програмним географічним матеріалом, що вивчається, з метою підвищення якості засвоєння знань. При застосуванні краєзнавчого принципу у навчанні у свідомості учнів встановлюються зв'язки між географічними поняттями, що вивчаються, та їх проявами на конкретній території» [22, с. 2]. Це «дозволяє наочно, дохідливо розібратися в особливостях природи окремих областей країни шляхом порівняння, що веде до більш міцного знання географії своєї країни і місцевості природи, яка оточує дану школу, і допомагає розкрити взаємозв'язок природи з практикою господарської діяльності людей» [25, с. 115]. Цю точку зору підтримував і К.Ф. Строева [39, с. 39; 40, с. 92]. Визначення краєзнавчого принципу стало основою теоретичного і методичного обґрунтування краєзнавчої основи шкільної програми з географії, краєзнавчих запитань-завдань підручників, рекомендацій в загальній та предметних методичних посібниках.

Проте, як показав аналіз методичної літератури з географії на сутність краєзнавчого принципу є зовсім інша точка зору, яку багато років теоретично і методично в різних працях обґрунтувала Т.П. Герасимова. В її працях [13; 14; 16; 17; 18] узагальнене розуміння сутності краєзнавчого принципу навчання утворює систему знання, зображену графічно (рис. 1).

Аналіз схеми чітко показує, що краєзнавчий принцип [4, с. 32; 8, с. 23-24] реалізується у позакласному і навчальному (програмному) краєзнавстві, а останнє, у свою чергу, реалізується у формах роботи на місцевості (екскурсіях, спостереженнях, індивідуальних завданнях) і через краєзнавчий підхід на уроках. У той же час схема чітко показує, що Т.П. Герасимова поняття «краєзнавчий принцип» вважає ширше поняття

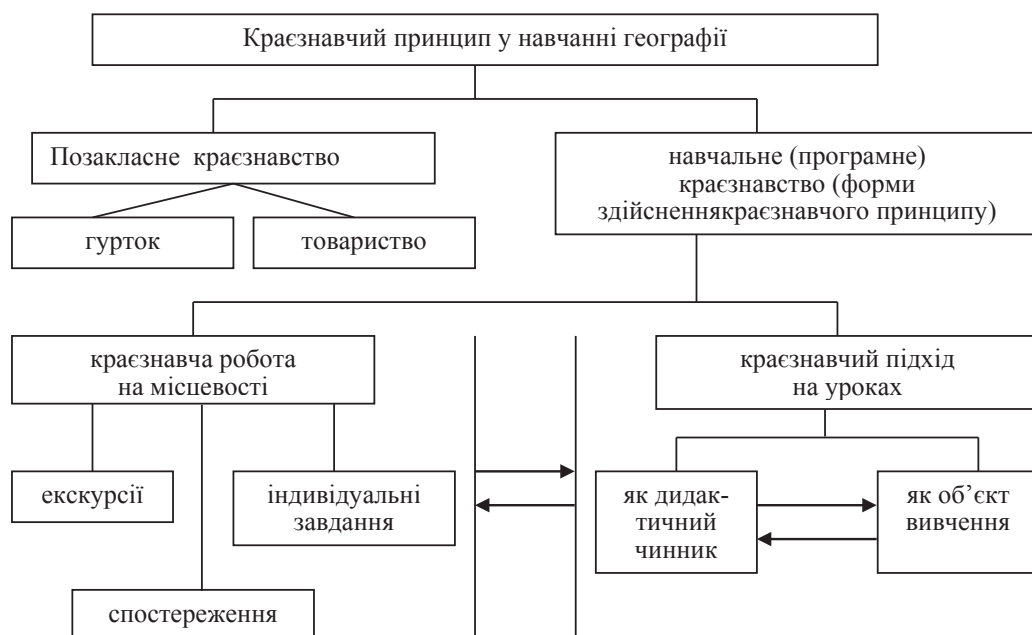

Рис. 1. Узагальнена схема сутності краєзнавчого принципу навчання географії (за працями Т.П. Герасимової)

тя «краєзнавчий підхід», який входить у склад першого як підлеглий, але володіє, як і принцип, функцією дидактичного чинника, що дозволяє йому впливати на зміст, об'єкти вивчення і форми навчання. Т.П. Герасимова працювала над удосконаленням сутності краєзнавчого принципу з 40-х років минулого століття, її праці відображають погляди не тільки її самої, а цілої епохи учителів і науковців про становлення краєзнавчого принципу у навчанні географії. Праці Т.П. Герасимової слугують науково-методичною базою для подальшого удосконалення і розвитку методологічної основи краєзнавчого принципу.

В краєзнавчій літературі є й спроби розмежувати терміни «краєзнавчий принцип» та «краєзнавчий підхід». Так, А.З. Сафіуллін пише: «Якщо краєзнавчий принцип як один із загальнопедагогічних принципів означає усебічне використання краєзнавчих матеріалів і джерел в організації навчальної і виховної роботи, то краєзнавчий підхід як конкретний методичний прийом проявлення краєзнавчого принципу означає уточнення, конкретизацію, розкриття і підведення наукових понять фактами оточуючої дійсності і практичного здійснення зв'язку навчання з життям і практикою» [33, с. 53]. Але у подальшому ускладнюючи розуміння відмінності названих термінів, вступає у протиріччя власним висновкам, забувши, що краєзнавчий підхід є всього тільки «конкретним

методичним прийомом прояву краєзнавчого принципу», зазначає, що «методологічною основою дидактики, а, отже, і краєзнавчого підходу як одного з дидактичних принципів(?) є теорія пізнання [34, с. 54; курсив – Б. Ч.]. Тим самим автор показує, що вище названі терміни є синонімами, а різниця – надуманою, що призводить тільки до термінологічної плутанини.

Як слід з аналізу літературних джерел, взаємозаміна краєзнавчих термінів відбувалась під час інтенсивного розвитку краєзнавчої роботи і застосування краєзнавчого матеріалу у навчально-виховному процесі, коли теоретичного обґрунтування краєзнавчої термінології ще не склалося. Це відчувалось у той період в методичній і краєзнавчій літературі. Підтвердженням цьому – взаємозаміна термінів «краєзнавчий принцип» і «краєзнавчий підхід» та застосування цих термінів як синонімів у працях не тільки з методики навчання географії [19, с. 11, 14], а також в методиці навчання історії та біології. Виходячи з розуміння системи географічного краєзнавства [46], розвитку географічного і краєзнавчого знання, дослідженого з допомогою методу «дерева цілей» [10 с. 43, 51-52], доведено, що термін «краєзнавчий підхід» в ієрархії взаємовідношень краєзнавчих понять об'єднує й поняття «шкільного краєзнавства» і «краєзнавчого принципу».

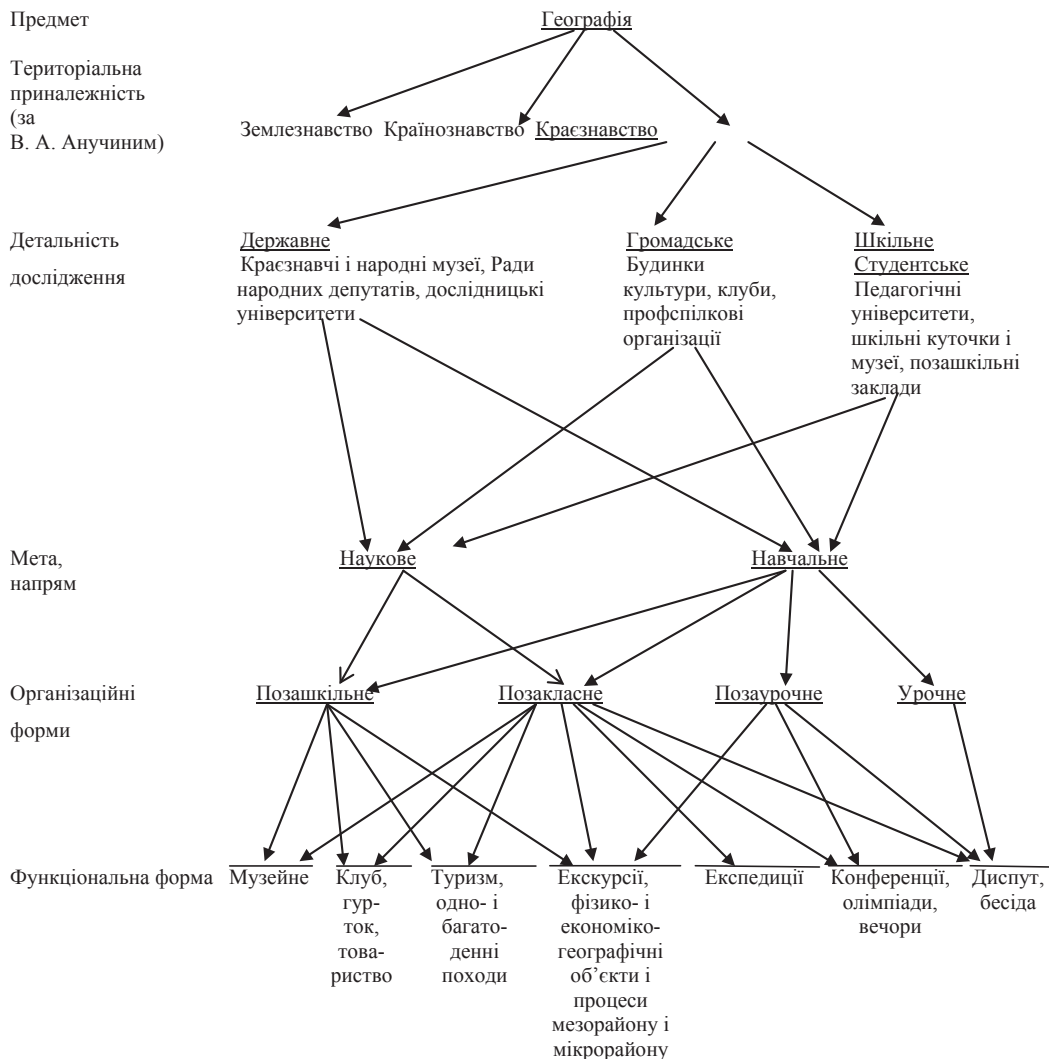

Рис. 2. Система шкільного краєзнавства

Складовою частиною шкільного краєзнавства є шкільне географічне краєзнавство, а останнього – навчальне краєзнавство (рис. 1). Утворюється ланцюг понять: наукове шкільне географічне краєзнавство → навчальне географічне краєзнавство → позашкільне та позакласне шкільне географічне краєзнавство → позаурочне та урочне географічне краєзнавство. У свою чергу краєзнавчий принцип входить у наступний ланцюг понять: краєзнавчий принцип → система принципів дидактики → загальна дидактика і дидактика географії → педагогіка. Зі сказаного слідує, що онтологічно і гносеологічно відсутні основи ототожнювання понять «краєзнавчий принцип» і «навчальне краєзнавство».

Поняття «підхід», взяте у методологічному аспекті, визначається як «принципова методологічна орієнтація дослідження, як точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення, ... як поняття або принцип, який керує загальною стратегією дослідження» [50, с. 46-47]. Тому краєзнавчий підхід, маючи міждисциплінарний характер, поряд зі структурно-функціональним аналізом є основою вивчення природничо-соціальних і суспільних об'єктів і явищ. У такому розумінні його статусу краєзнавчий підхід має загальнонауковий характер і не відрізняється від інших підходів, які мають міждисциплінарний характер, такі як систем-

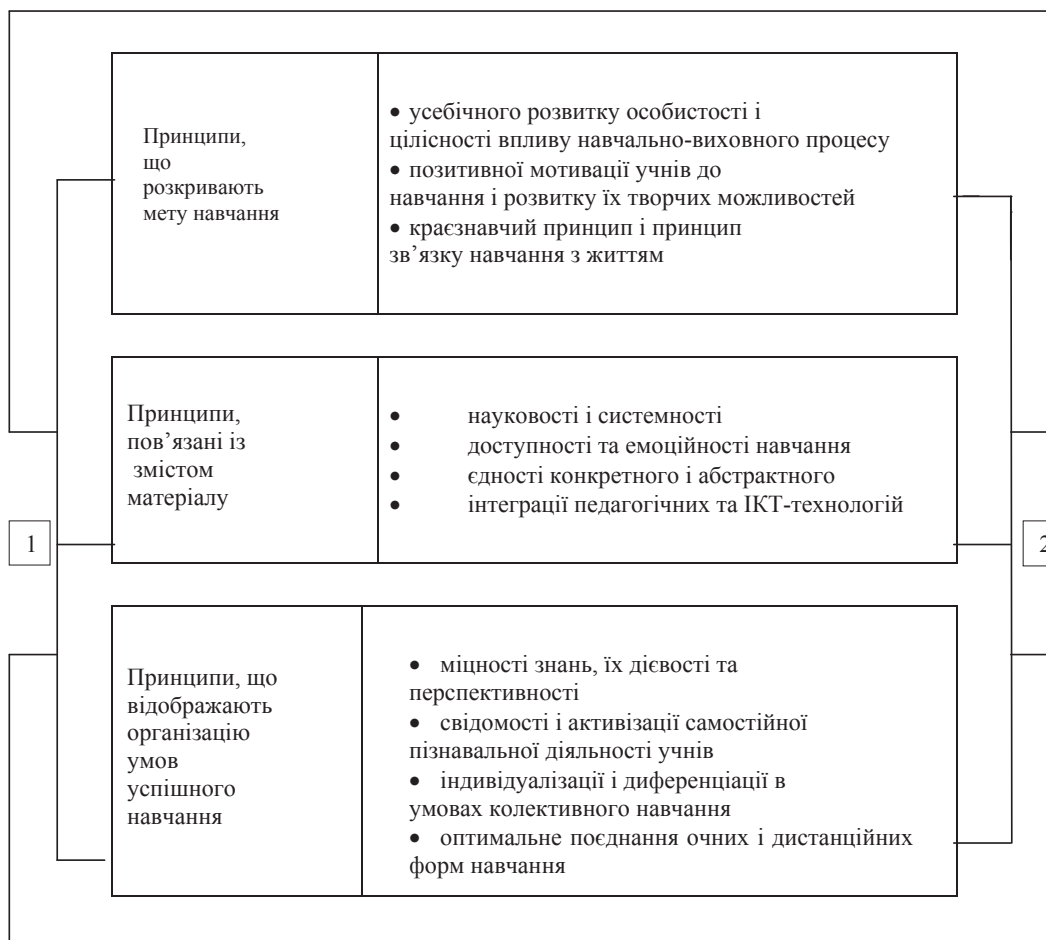
ний, семантичний і інші. Принципове положення має й те, що краєзнавчий підхід не може бути віднесений тільки до географії, оскільки природа і суспільство рідного краю відносяться до складних систем і вивчаються багатьма краєзнавчими науками. Ось чому краєзнавчий підхід передбачає, насамперед, конкретно-наукові дослідження, зокрема й географічні. Виходячи з цього положення, краєзнавчий підхід визначається як комплекс методів певної наукової галузі досліджень, більшість яких, зазвичай, мають подібність із загальними методами інших підходів, хоча мають і спеціальні методи, які впливають зі специфічних законів і закономірностей даної галузі знань.

Тому під час бесіди з Т.П. Герасимовою й було їй висловлено твердження, що краєзнавчий підхід не може належати тільки географії, бути об'єктом її вивчення, а на уроках дидактичним чинником і, тим більше, ніяк не може бути підпорядкований краєзнавчому принципу. Скоріше навпаки. Вона погодилася з цим.

У свою чергу, була обґрунтована теоретико-методологічна сутність краєзнавчого принципу як принципу загальної дидактики, показано його взаємозв'язок з іншими принципами і визначено місце в їх системі (рис. 3).

Проте утворення ланцюга понять з вміщеним у ній краєзнавчим принципом ще не говорить

Принцип природовідповідності організації навчання

Принципи міжпредметних зв'язків у навчанні
Принципи гуманізації (1) та оптимізації (2) навчання

Рис. 3. Краєзнавчий принцип навчання

про те, що принцип, який знаходиться в ланцюгу понять, відноситься до системи дидактичних принципів. Відсутність єдності думок методистів про належність краєзнавчого принципу до принципів дидактики підтверджує це. Наприклад, Т.П. Герасимова стверджувала, що «у навчанні початкового курсу фізичної географії і у першу чергу під час відбору змісту, надзвичайно важливу роль відіграє **специфічний для географії краєзнавчий принцип**» [8, с. 24; *курсив* – Б. Ч.], а Л. І. Круглик це саме стверджує по відношенню до економічної географії України [19, с. 11].

По-перше, це твердження одразу ж обмежує застосування краєзнавчого принципу у навчанні іншим навчальним предметам в школі, оскільки поняття специфічності [38, с. 315], віднесене *тільки* до географії то ж і розкриває особливості педагогічних явищ, які проявляються *тільки* у навчанні географії, що не відповідає дійсності.

По-друге, якщо краєзнавчий принцип є специфічним, то він не володіє й функцією загальнодидактичної категорії. Тоді які підстави має цей принцип грати «важливу роль... у відборі змісту» курсу, відборі методів і організаційних форм навчання? «Якими ж критеріями слід керуватись, щоб віднести те чи інше положення навчального процесу в дидактиці до принципів навчання? Таке положення потрібно охоплювати своїм скерованим, регулюючим впливом найважливіші елементи навчання – його зміст, методи, організаційні форми – і не зводиться ні до яких інших положень, не змінюватись ними» [36, с. 51].

Таким чином, під дидактичними принципами навчання розуміються ті вихідні положення, які лежать в основі відбору змісту, організації навчального процесу і методів навчання. Але ж ці вихідні положення, виділені Т.П. Герасимовою для принципу, який є «специфічним для географії», протирічають поняттю специфічності. Як уявляється, мова повинна йти про специфічність реалізації краєзнавчого принципу в шкільному курсі географії, зокрема і фізичної, так само як і історії, біології, літератури і т.п.

Як показує аналіз літературних джерел, основний вклад у загально-дидактичне обґрунтування краєзнавчого принципу зробив П.В. Іванов. Розділяючи оцінку, яку дали І.С. Матрусов, Т.П. Герасимова та К.Ф. Строев, П.В. Іванов довів взаємозв'язок краєзнавчого принципу з педагогікою, показав можливість і необхідність його застосування у навчанні майже всім шкільним предметам. Обґрунтовуючи наукове і методичне значення включення краєзнавчого принципу в загально-дидактичну систему, П.В. Іванов дав аналіз праці В.К. Гринкевича (1927), А.Е. Ставровського (1954), М.М. Кракова (1957), які обґрунтували не один, а особливу систему краєзнавчих принципів і справедливо зазначив, що «краєзнавчий принцип потрібно розглядати в загальній системі дидактичних принципів, у взаємозв'язку з ними, а не шукати якихось особливих, своїх принципів краєзнавства... Взагалі краєзнавчий принцип у процесі навчання не зводиться до будь якого іншого принципу, він є повноправним самостійним принципом дидактики» [13, с. 27, 45]. Проте, рахуючи краєзнавчий принцип «повноправним самостійним принципом дидакти-

ки», П.В. Іванов не обґрунтовує його положення в системі дидактичних принципів, хоча відмічає, що постановку такого питання про краєзнавчий принцип в загальній системі педагогічних принципів слід вважати правомірною [13, с. 19].

Для визнання виділеного принципу реальним, необхідно, щоб його виділення відповідало певним критеріям, обґрунтованим в педагогіці. Виділений принцип повинен: 1) сформувавшись історично (принцип абстрагується на основі практики навчання); 2) мати єдину з процесом навчання і виховання наукову основу; 3) відповідати задачам навчання і виховання, які поставлені перед школою суспільством; 4) визначати соціальну спрямованість навчального процесу і діяльність вчителя в ньому; 5) сприяти продуктивності навчання; 6) враховувати особливості діяльності учнів та її психологічну основу [29, с. 291]; 7) виявляти внутрішні сторони діяльності вчителя і учнів; 8) відображати цілісні властивості процесу навчання у єдності його функцій [12, с. 49].

Названі критерії з різним ступенем повноти розкриті і частково методично обґрунтовані в працях Т.П. Герасимової [4; 5; 7; 8], П.В. Іванова [13; 15], І.С. Матрусова [22; 23; 25], І.І. Самойлова [31], К.Ф. Строева [39; 40; 41], Н.Г. Павлюк [26]. Названі праці сприяли обґрунтуванню краєзнавчої основи шкільних програм з географії. В програмах і шкільних підручниках були введені практичні роботи на місцевості, вимога використання краєзнавчих матеріалів у навчальному процесі. З 1952 р. в шкільні програми уведено розділ – «Географія своєї області, краю, АСРР, що сприяло розгортанню широкої творчої діяльності вчителів географії як в організації вивчення рідного краю, так і в створенні навчальних посібників з географії своєї області (краю, АСРР), атласів, навчальних карт і застосуванні зібраного вчителями і учнями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі.

Із середини 1960-х років шкільні програми з біології, історії, суспільствознавства, літератури, трудового навчання також почали передбачати введення у навчальний процес краєзнавчого матеріалу.

Висновки. В практиці навчання, зокрема географії, склалася парадоксальна ситуація у застосуванні краєзнавчого принципу. Вимога послідовності і однозначності міркувань ще в Давній Греції вважалася нормою. Недостатня аргументованість краєзнавчої термінології призвела до амбівалентності, яка виникла внаслідок необґрунтованості застосування термінології в точних і строго визначених однозначних поняттях.

У формулюванні краєзнавчого принципу відображено столітній досвід педагогічної практики і науки. Доведено, що краєзнавчий принцип – один із найбільш суттєвих дидактичних принципів і як дидактична закономірність виражає причинно-наслідковий характер взаємозв'язку між теоретичним матеріалом і краєзнавчим природно-соціальним оточенням та результатами навчання учнів. Вважається необхідним введення краєзнавчого принципу в посібники з дидактики, що підвищить якість підготовки майбутніх учителів до організації навчально-виховного процесу в кожній школі.

Список літератури:

1. Александров Б. Достоинства и промахи / Б. Александров // Народное образование. – 1967. – № 4. – С. 119-121.
2. Барышева Ю.А. Использование краеведческого материала при формировании понятий в курсе экономической географии СССР / Ю.А. Барышева // Геогр. в shk. – 1969. – № 1. – С. 40-41.
3. Бескоровайный И.И. использование краеведческого материала в процессе усвоения и применения знаний учащимися / И.И. Бескоровайный // Изв. Воронежск. Пед. Ин-та. – 1967. – Т. 75. – Вып. 1. – С. 57-95.
4. Герасимова Т.П. Краеведческий принцип в курсе У класса / Т.П. Герасимова // Геогр. в shk. – 1969. – № 6. – С. 31-33.
5. Герасимова Т.П. Методика преподавания начального курса физической географии в У классе / Т.П. Герасимова; [Под ред. И.И. Заславского]. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 536 с.
6. Герасимова Т.П. Некоторые вопросы организации урока географии / Т.П. Герасимова // Уроки географии в школе; [Под ред. Т.П. Герасимовой]. – М.: Просвещение, 1967. – С. 8-18.
7. Герасимова Т.П. Новая программа по начальному курсу физической географии (У класс) и её реализация в практике школ / Т.П. Герасимова // География в школе по новым программам. – М.: Изд-во МФГО СССР, 1973. – С. 6-8.
8. Герасимова Т.П. Основы методики обучения начальному курсу физической географии / Т.П. Герасимова. – М.: Просвещение, 1978. – 120 с.
9. Герасимчук В.М. географическое краеведение как форма обучения и воспитания / В.М. Герасимчук // Геогр. в shk. – 1980. – № 3. – С. 74-75.
10. Давыдов М.Г. Этюды о прогностике / М.Г. Давыдов, В.А. Лисичкин. – М.: Знание, 1977. – 96 с. (Жизнь замечательных идей).
11. Дидактика средней школы. Некоторые проблемы современной дидактики: Учеб. Пособие для студ. пед. ин-тов; [Под ред. М.А. Данилова и М.Н. Скаткина]. – М.: Просвещение, 1975. – 303 с.
12. Зверев И.Д. Межпредметные связи в современной школе / И.Б. Зверев, В.Н. Максимова. – М.: Педагогика, 1981. – 160 с.
13. Иванов П.В. Педагогические основы школьного краеведения / П.В. Иванов. – Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского ун-та, 1966. – 182 с.
14. Иванов П.В. Основы школьного краеведения: Учебное пособие / П.В. Иванов. – Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского ун-та, 1977. – 103 с.
15. Иванов П.В. Программа курса «Педагогика» для государственных университетов / П.В. Иванов. – Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского ун-та, 1978. – 28 с.
16. Изосимов Н.И. краеведение в школах Сибири: Пособ. для учителей / Н.И. Изосимов. – Омск: Изд-во Омск. пед. ин-та, 1970. – 190 с.
17. Кондаков В.А. Краеведческий принцип в преподавании географии / В.А.Кондаков // Изв. АПН РСФСР. – 1950. – Вып. 24. – С. 93-123.
18. Кострица М.Ю. Практикум з географічного краєзнавства: Посіб. Для вчителів / М.Ю. Кострица. – К.: Рад. Шк., 1973. – 160 с.
19. Круглик Л.И. Методика вивчення географії у 8 класі (загальний огляд) / Л.И. Круглик. – К.: Рад. Шк., 1977. – 112 с.
20. Матрусов И.С. Введение / И.С. Матрусов // Краеведение и краеведческий подход в преподавании географии; [Под ред. И.С. Матрусова]. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1963. – С. 3-6.
21. Матрусов И.С. Краеведение и краеведческий подход в преподавании географии / И.С. Матрусов // Краеведение и краеведческий подход в преподавании географии; [Под ред. И.С. Матрусова]. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. – С. 7-26.
22. Матрусов И.С. Школьное краеведение / И.С. Матрусов // Геогр. в shk. – 1963. – № 3. – С. 2-6.
23. Матрусов И.С. Краеведческая основа курса физической географии СССР / И.С. Матрусов // Геогр. в shk. – 1966. – № 3. – С. 38-40.
24. Матрусов И.С. Школьное краеведение и его современные задачи / И.С. Матрусов // Краеведческая работа в школе; [Тезисы докл. к конф.]. – Ч. II. – М. – 1974. – С. 7-13.
25. Матрусов И.С. Методика преподавания физической географии СССР. УП класс / И.С. Матрусов, А.М. Низова. – М. Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 278 с.
26. Павлюк Н.Г. Формирование понятия о природном комплексе в курсах географии средней школы: Методич. Пособие для учителей. – Благовещенск: Изд-во Благовещенск. пед. ин-та, 1976. – 86 с.
27. Педагогика; [Под ред. И.А. Каирова, Н.К. Гончарова и др.]. – М.: Учпедгиз, 1956. – 260 с.
28. Педагогика школы; [Под ред. И.Т. Огородникова]. – М.: Просвещение, 1978. – 320 с.
29. Педагогика школы; [Под ред. Г.И. Шукиной]. – М.: Просвещение, 1978. – 384 с.
30. Педагогіка [За ред. М.Д. Ярмаченка]. – К.: Вища шк., 1986. – 543 с.
31. Самойлов И.И. Дидактика школьного курса экономической географии СССР / И.И. Самойлов. – М. Просвещение, 1979. – 214 с.
32. Сафиуллин А.З. Изучение своей области в курсе экономической географии СССР (на примере Оренбургской области) / А.З. Сафиуллин. – М.: Учпедгиз, 1963. – 94 с.
33. Сафиуллин А.З. особенности географического краеведения в сельской школе / А.З. Сафиуллин // Геогр. в shk. – 1975. – № 6. – С. 52-54.
34. Сафиуллин А.З. Географическое краеведение в общеобразовательной школе: Пособ. для учителей / А.З. Сафиуллин. – М.: Просвещение, 1979. – 127 с.
35. Ситаров В.А. Дидактика / В.А. Ситаров; [под ред. В.А. Сластенина]. – 2-е изд., стереот. – М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 368 с.
36. Скаткин М.Н. Принципы обучения / М.Н. Скаткин // Дидактика средней школы. Некоторые проблемы современной дидактики. Уч. Пособие. – 2-е изд., перер. и доп.; [Под ред. М.Н. Скаткина]. – М.: Просвещение, 1982. – С.48-89.
37. Следников А.А. Содержание и задачи краеведческой работы в Тамбовской области / А.А. Следников // Вопросы вузовского и школьного краеведения. – Тамбов 1969. – С. 12-16. 85. 396 Сорокин Н.А. Дидактика: Уч. пособие для студ. пед. ин-тов / Н.А. Соркин. – М.: Просвещение, 1974. – 222 с.
38. Специфика. – БСЭ. – 3-е изд. – Т. 24. – Кн. 1. – М.: Сов. Энциклопедия, 1976. – С. 315.

39. Строев К.Ф. О краеведческом принципе в преподавании географии / К.Ф. Строев // Геогр. в шк. – 1963. – № 3. – С. 37-43.
40. Строев К.Ф. Краеведение: Пособ для студ. пед. ин-тов. Изд. 2-е, испр. и доп. / К.Ф. Строев. – М.: Просвещение, 1974. – 144 с.
41. Строев К.Ф. Краеведение и краеведческий принцип в школьном курсе географии / К.Ф. Строев // Методика обучения географии в средней школе. Раздел 1У, гл. 13-я; [Под ред. А.Е. Бибик и др.]. – М.: Просвещение, 1974. – С. 191-211.
42. Хуторской А.В. Современная дидактика. Учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. / А.В. Хуторской. – М.: Высш. шк., 2007. – 639 с.
43. Хуторской А.В. практикум по дидактике и методикам обучения / А.В. Хуторской. – СПб: Питер, 2004. – 541 с.
44. Чайка В.М. Основы дидактики / В.М. Чайка. – К.: Академвидав, 2011. – 240 с.
45. Чернов Б.А. Краеведческий принцип в профориентации учащихся сельской школы / Б.А. Чернов, И.Ю. Речкина // Геогр. в шк. – 1978. – № 5. – С. 58-59.
46. Чернов Б.А. Методологическая основа географического краеведения. Ч. 1. – Запорожье: Изд-во ОИУУ, 1981. – 48 с.
47. Чистоклетов Г.Ф. Из опыта работы / Г.Ф. Чистоклетов // Геогр. в шк. – 1962. – № 3. – С. 56.
48. Эльдаров М.М. Применение краеведческого принципа в преподавании географии СССР в дагестанской школе / М.М. Эльдаров // Тр. Дагестанского пед. ин-та. – 1968. – Вып. 3. – 1968. – С. 46-52.
49. Эльдаров М.М. Школьное краеведение и краеведческий принцип преподавания географии / М.М. Эльдаров // Тр. Дагестанского пед. ин-та. – 1968. – Вып. 3. – 1968. – С. 19-45.
50. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности: Методол. пробл. совр. науки. – М.: Наука, 1978. – С. 46-47.

Чернов Б.А.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР СТАНОВЛЕНИЯ КРАЕВЕДЧЕСКОГО ПРИНЦИПА ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

Прошло почти 40 лет, как был теоретико-методологически обоснован краеведческий принцип обучения как принцип дидактики, появились научные статьи в журналах. Считалось, что как учителя, так и методисты, воспользовавшись имеющимися научными знаниями, уже не будут путать такие термины как «краеведение на уроках», «краеведческий подход», «краеведческий принцип». Как показывает анализ современных публикаций, всё осталось как было – путаница. Поэтому возникла необходимость ещё раз вернуться к истории становления краеведческого принципа обучения.

Ключевые слова: краеведческий принцип, краеведческий подход, краеведение, дидактика, обучение, подмена понятий.

Chernov B.O.

Pereyaslav-Khmelnitsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University

HISTORIOGRAPHICAL REVIEW OF THE FORMATION OF THE ETHNOGRAPHIC PRINCIPLE OF LEARNING

Summary

Forty years ago, the principle of regional-study training was theoretical and methodological grounded as the principle of didactics, and since scientific articles in the issue have been published in journals. It was believed that both teachers and methodologists, using their scientific knowledge, not to be confused terms such as «regional studies in the lessons», «regional-study approach», «regional-study principle». An analysis of current publications shows that everything remains as it was early. Therefore, there is a need again turn to the historic development of the principle of regional-study training.

Keywords: regional-study principle, regional-study approach, regional studies, didactics, training, substitution of concepts.